

„Lelki érzékiség”

„*Omni concupiscentia spiritali*”
(RB 4,46)

„Édes, a lélekben az ellentétek egymás mellett vannak. Nagy aszkéták nem hideg és szenttelen emberekből lesznek, hanem a legtüzesebbekből, azokból, akiknek van miről lemondaniuk.” Az *Utazás és holdvilág* szenvedélyes Ervinének szent életű Severinus atyává való átalakulásának apropóján a regény hőse a szerzetesség természetrajzának fontos jellemvonását ragadja és fogalmazza meg. Minden előítélet vagy klisé ellenére a legtöbb szerzetes, beleértve a szenteket is, nem a hesse-i Nárcisszhoz hasonló, éteri tisztaságú, de kissé enervált szellemi lény, hanem előbb bűnös szenvedélyeivel küzdő, majd pedig Istent szenvedélyesen kereső hús-vér ember. A sivatagi rablóból lett szent Mózes abba vagy a prostituáltból megtért egyiptomi szent Mária esete talán rendkívülinek mondható, de számtalan nagy aszkéta-szent életrajzának mármár toposzá váló első fejezete a féktelen ifjúkor kicsapongása Ágostontól Ferencig. S ezek a nagy szentek azután nem kisebb hévvel törekednek az imádság és szentség magaslataira, mint amilyenekkel megtérésük előtt keresték az élvezeteket.

Bár Benedek Regulájában sehol sem szerepel a „szenvedély” szó (sem az általánosan bevett *passio*, sem a latin nyelvű sztoikus irodalom által használt *perturbatio*), a szerzetesekre támadó vágyakkal és indulatokkal lépten-nyomon találkozhatunk az életszabályokban. A monostorba lépés egyet jelent az önakaratról való lemondással (Prol

3;4,60;5,7 stb.), a szerzetes nem járhat többet érzelmi kívánságai után (7,25). Az apát mint bölcs orvos gyógyítja az indulataival küzdő testvéreket (27,2; 28,2), de a gyógyulás útja hosszú és rögös. A Regula fejezetei között tallózva felfedezhető, hogy olykor a kolostor falai között is elragadhatja a hév a szerzeteseket. Hatalomvágyuk és indulatuk néha fizikai agresszivitásban nyilvánul meg (70,2). Ugyanez a vágy készíteti őket arra, hogy szembeszálljanak az apáttal szóban vagy a monostoron kívüli áskálódás formájában (3,9). Az anyagiakat kezelőket megkönyékezheti a csalás és kapzsiság (57,4).

A cél, az állapot, ahová Benedek el akarja vezetni övéit, nem a szenvedélyek, a vágyak kiirtása, hiszen „visszafojtott szenvedélyekkel vánszorogni éppoly keserves, mint szabadjára eresztett szenvedélyek közt morzsolódní” (Weöres Sándor: A teljesség felé). Célja sokkal inkább annak tudatosítása, hogy „Isten a testi vágyakban is jelen van” (7,23). A szerzetesi életalakítás, engedelmesség és stabilitás, az idő és a tér megszentelése, a munka és az imádság egyensúlya mind arra hivatott, hogy a szerzetes Isten jelenlétében élve a személyes egység útját járja. Vágyai és indulatai „idomításával” olyan integritásra tehet szert, amiben a test, a lélek és a szellem egysége megengedi, hogy „teljes lelki vággyal (omni concupiscentia spiritali) vágyakozzon” (4,46) a legfőbb jóra, az örök életre, magára Istenre. Benedek itt is, mint sok más témában, a szerzetesség nagy hagyományának letéteményese, így ha mélységében akarjuk megérteni a Regula már-már oximoronként meghatározható, s magyarra nehezen lefordítható szókapcsolatát (concupiscentia spiritalis), nem haszontalan egy rövid pillantást vetni a keresztény, szerzetesi „szenvedélytan” ide vonatkozó összefüggéseire.

A klasszikus görög etika a szenvedélyeket (*pathé*) a lélek betegségeiként tartotta számon. A belőlük való kigyógyulás útja pedig az aszkézisen keresztül vezet. Alexandriai Filón a hellenizált zsidó aszkéta-közösségek tagjait terapeutáknak, azaz gyógyultaknak és gyógyítóknak nevezi, akik „gyötrelmes, s ugyanakkor nehezen kezelhető betegségektől fogva tartott lelkeket gyógyítanak, amikor kitör azokon öröm és érzelmi vágy, kedvtelenség és félelem, követelőzés és esztelenség, hamisság s más szenvedélyek és szerencsétlen-

ségek sokasága” (Filón: *De vita contemplativa*). A gyógyítandó bajok felsorolásában a sztoikus szenvedélytan nyomait lehet felfedezni. A sztoikusok úgy tartották, hogy az emberi lélek teljes egészében racionális természetű, így minden bennünk jelentkező zavar, szenvedély, sőt még az érzelmek is rossz döntéseink következményei, és nem tartoznak eredeti természetünkhöz. Következésképpen meg lehet ezektől szabadulni: a lelki élet célja az *apatheia*, a szenvedélyektől való mentesség. Alexandriai Kelemennél még ebben az értelemben találjuk a szenvedélymentesség ideálját, de a keresztény szerzetesség irodalmában rövidesen átalakul a fogalom jelentése. A szerzetesi irodalom nagy alakjai vallják, hogy a vágyakozás (*epithümia*) és az indulat (*thümosz*) a racionalitással együtt szerves részei az emberi léleknek: olyan, Isten adta képességek, amelyeket ha jól használunk, segítségünkre lehetnek az Isten felé vezető úton. A keresztény aszkézis célja ezért nem lehet az érzelmek és indulatok megszüntetése, hanem csakis azok integrálása, alávetése az értelem és végső soron a Szentlélek irányításának. A szerzetesi hagyomány Antaltól Evagrioszon át Cassianusig egyöntetűen tartja, hogy minden önmegtágadás és lemondás miéértje, a böjtlő, virrasztó szerzetes közvetlen célja a belső békesség, a harmónia értelem, kívánság és indulat között, bibliai kifejezéssel „a szív tisztasága”.

Benedek tehát ebbe a hagyományba illeszkedik, amikor lelki vágyról beszél, mégis merész dologra vállalkozik. A *concupiscentia* szó a 6. században egyértelműen érzéki színezetű, elsősorban a testiségre, a nemi vágyra vonatkozik. A mellé állított „lelki (spiritalis)” jelző viszont a Regulában a Szentlélek működését jelzi, s itt is ebben a pneumatológikus értelemben kell felfognunk. Benedek szókapcsolata tehát azt a meggyőződést tükrözi, hogy a testi vágy, éhségünk, nemiségünk, pénzsóvárságunk is lehet Isten jelenlétének helye (vö. 7,23), amennyiben átítatja a Szentlélek. Az Istennek átadott, általa formált szenvedélynek így van szerepe a szerzetes életében, nem is csekély: motorja, hajtóereje lehet az előrehaladásnak, a célért, az örök életért való küzdelemnek.

A paradox szóösszetétel jelentését tovább árnyalja, ha megvizsgáljuk, mire vonatkozik pontosan. A teljes lelki vágy tárgya, az örök

élet (4,46; 5,3.10; 7,11; 72,2.12) úgy jelenik meg a Regulában, mint a legfőbb jó, amelyre a szerzetesnek törekednie kell. A Dialógusok szerint Benedek „az eljövendő élet örömeiről” beszélget Skolasztikával, de hogy pontosan mit is jelent ez az élet, arra egyedül a szent Páltól vett idézet utal a Regulában: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív fel nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik őt szeretik” (1Kor 2,9). Az eszkatológiát tekintve a bencés Regula itt tér el leginkább közvetlen forrásától, a *Regula Magistritól*. Ez utóbbiban a következőt olvassuk: „Kívánd az örök életet és a szent Jeruzsálemet” (RM 3,52), s a fejezet végén az érzékeket gyönyörködtető város leírását találjuk. Benedek egyrészt a vágyakozás tárgya helyett a vágy intenzitására, tisztaságára helyezi a hangsúlyt, másrészt a *Magisterrel* teljesen ellentétes felfogást képvisel. Míg utóbbi a testi, érzéki valóságot vetíti az eljövendő életbe, addig Benedek az eszkatológus állapot jelenvalóságát hirdeti a testi vágyakban is, a Szentlélek működésének köszönhetően. A Szentlélek kiáradt a szívünkbe, s amennyiben akarjuk, az Atya felé vonz minket. Aki keresztsége, fogadalma révén Krisztushoz hasonlóvá válik, azt a Lélek „űzi”; abban a Szentlélek – ez az Istenben jelenlévő isteni vágyakozás – az örök élet utáni lelki vággyá lesz. Az örök boldogság felé való törekvésünkben a Lélek mintegy elénk siet, s jelenvalóvá teszi sötétségünkben a Szentháromság életét, amelyben egykor teljesen részünk lesz. De jelenvalósága ellenére mégis paradox módon szenvedélyesen vágyakoznunk kell arra, ami már a miénk.

Végül mivel a Lélekkal átítatott vágyakozás (*desiderium spiritale*) másik tárgya a Regula szerint a húsvét (49,7), a szenvedélyes istenkeresés végső alapja és lehetősége a húsvéti misztériumban található. A szenvedélyeivel szembenéző és azokat az askézisben és testvéri szeretetben egy életen át szelídíteni próbáló szerzetes „béketűrése által Krisztus szenvedéseiben (*passionibus!*) részesül” (Prol 50), s így eljutva a test, lélek és szellem egységére, a Lélek a Feltámadotthoz teszi őt hasonlóvá. Szendélyeink, vágyaink és indulataink tehát Krisztusban és az Atyához való visszatérésben nyerik el végső, örök értelmüket, beteljesedésüket.

Baán Izsák